

Výchova a naděje

Autor: Pavel Šlégr

Abstract

Education and hope. – Education is not only in crisis, but can also, with hope, elevate both children in families and children as part of humanity to the task of improving the world. Theoretical thinking that brings hope to education is offered, for example, by Radim Palouš, J. A. Comenius or Gabriel Marcel. Jan Patočka's pedagogy is phenomenological. Klaus Schaller's pedagogy is dialogical. Comenius' didactics is related to theology and the world is like a school. Gabriel Marcel is also a philosopher of hope. He writes that hope is connected to love. And he also writes that hope is related to freedom. Like Bergson, Marcel writes about an open soul and a closed soul.

Keywords: education and hope, Comenius and hope, Radim Palouš, Jan Patočka and Comenius, Klaus Schaller and Comenius, pedagogics and theology, world as a school, dignity of man, world and emancipation, didactics as art, Gabriel Marcel and hope

Klíčová slova: výchova a naděje, Komenský a naděje, Radim Palouš, Jan Patočka a Komenský, Klaus Schaller a Komenský, pedagogika a teologie, svět jako škola, důstojnost člověka, svět a emancipace, didaktika jako umění, Gabriel Marcel a naděje

Často se v současnosti setkáváme s názorem, že výchova je v krizi (viz kniha *Krise výchovy* od Hannah Arendtové a jiná díla). Já se v tomto článku chci podívat na výchovu z jiného úhlu, jako na výchovu, která může být silou měnící svět k lepšímu. Chci se v tomto článku zabývat postoji autorů Naděždy Pelcové, Radima Palouše, Jana Amose Komenského, Gabriela Marcela. K tomu, abychom se na výchovu mohli dívat jako na zdroj naděje, je velmi vhodné zabývat se autory, kteří mají blízko ke křesťanství, neboť naděje je křesťanskou základní ctností.

Radim Palouš a Komenského Boží svět

Někteří psychologové osobnosti, kteří se zabývali osobností Komenského, konstatovali, že u Komenského se setkávají s nadějí a odevzdaností, která není běžnou psychologií osobnosti vysvětlitelná, navzdory tomu, že život Komenského byl značně těžký až tragický. Podívejme se na život a myšlení J. A. Komenského podle Paloušovy knihy *Komenského Boží svět*.

Podle Komenského člověk může doufat ve styk s podstatami a v povznesení výše. To platí nejenom pro pedagoga, ale pro každého člověka. Tyto předpoklady jsou zdrojem naděje. Ve skutečnosti nevádí pro naději, že situovanost lidského pohledu je omezená, a že absolutní poznání a náhled není v lidské moci.¹ Komenský byl podle Palouše pronikavý didaktik a mistr

---

¹ PALOÚŠ, Radim: *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992, s. 9.

ars docendi. Podle Komenského je vyučovací řemeslo použitelné různě a školu sloužící k obrábění lze v podstatě použít ke kdečemu. Škola podle Komenského, jak uvádí Palouš, má-li zmatené nevytříbené cíle lidství, vede ke shonům osobním a mezistátním. Ve skutečnosti by škola a výchova měla zařizovat nápravu věcí lidských. V takovém případě se pedagogika a škola může stát zdrojem naděje.² Komenskému nejde v první řadě o výchovné a výukové regule. Výchova a vzdělávání by podle Komenského měly přivést lidstvo k věku univerzální harmonie, v čemž je také silný moment naděje.

Uvedu například dva významné komeniology, kteří také čerpají z Komenského určitou nadějnost pedagogiky. Je to Jan Patočka s fenomenologicky orientovanou pedagogikou, u něhož je zdrojem naděje orientovanost výchovy k celkovosti. Dále uvádím Klause Schallera. Zdroj nadějnosti pedagogiky je v dialogičnosti Schallerovy pedagogiky. Pedagogika 2. poloviny 20. století zaznamenává určitou nadějnost dosažením překonání karteziánského dělení na *res cogitans* a *res extensa*, které Komenskému velmi vadilo.³

Podle Palouše se Komenský může stát zdrojem pedagogické naděje také proto, že Komenského poselství oslovuje pedagogy i lidstvo obzvláště v době, kdy novověk přechází do planetárního světověku.⁴

T. G. Masaryk ve svých dílech o moderní sebevražednosti a o moderním člověku a náboženství považuje metafyziku a teologii za něco, co modernímu člověku bytostně chybí. Z tohoto hlediska je Komenského spřízněnost teologie s pedagogikou velmi pozitivní a také nadějnou. Přestože Komenský poněkud směřoval filosofii s teologií. Komenského religiozita je plodná a hluboce významná a je korunou jeho celoživotní a vrcholné vydanosti.⁵

Celý Komenského život je zbožným naplňováním životního poslání a také poměřováním všeho absolutními měřítky, z čehož u Komenského plyne celistvost smyslu historie Božího světa.⁶ Přitom ani pro Komenského nebylo snadné přijetí tragédií jako Boží vůle. Přesto v tom Komenský našel určité východisko svého myšlení.⁷

V návaznosti na myšlení Mikuláše z Kusy rozvinul Komenský myšlenku světa jako školy, člověk má bědy nejenom vystát, ale také se z nich poučit.⁸ Ale například v Komenského *Didaktice české* nejde o nápravu světa a veškerenstva, ale o nápravu v lidském životě.⁹ Komenského pozornost se stále více v průběhu jeho života obrací k samotnému řádu a běhu světa, sám svět vyučuje a člověk je tvorem s významným a specifickým posláním.¹⁰ Ve spisu *Via lucis* (vyd. 1668) představuje Komenský velkolepou koncepci lidského života z hlediska školy a historie světa. Jde v ní o záchranu světa.¹¹

---

² *Ibid.*, s. 10.

³ *Ibid.*, s. 11.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, s. 13.

⁶ *Ibid.*, s. 14.

⁷ *Ibid.*, s. 15.

⁸ *Ibid.*, s. 16.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, s. 17.

¹¹ *Ibid.*

Myslitelská pouť Komenského se podobá velkému oblouku kolem jednoho religiózního středu. Výchova podle něj je náprava a záležitost celkového dějinného významu. Vševýchova je také všenápravou.¹² Svět Komenského není pouhé veškerenstvo, ale spíše jednota organického typu, v níž je každá bytost nějak odkázána na druhé.¹³ Podle Komenského je svět stvořen a tvořen, aby se stal viditelným znamením Božího záměru a aby byl vytvořen prostor pro vrcholnou úlohu člověka, aby se rozehráló úžasné drama o dobrý svět.¹⁴ Zjevení podle Komenského je jak jednou provždy hotové, tak proběhlo přes Kristovu životní pouť.¹⁵

Jan Patočka vyjadřuje ve svém textu *Mezihra na prahu moderní vědy: Cusanus a Komenský* postřeh, že podle Komenského je Bůh všeobecným centrem a jednotliví tvorové zvláštními centry. Na těchto myšlenkách, v nichž je v Komenského myšlení stále přítomen Bůh – Láska, je zřetelná i naděje pro pedagogiku.

Podle Komenského karteziánské subjekty či objekty uzavírající se do sebe, upadají do nebytí. Aby se tomu jsoučna vyhnula, musí existovat či bytovat v Bohu. To je základním rysem Božího řádu a věcí v něm.¹⁶

Podle Komenského tento „Boží svět“ má edukační povahu a skýtá emancipační impulsy.¹⁷ Nic na světě nelze „dezinteresovaně vědět“. Pravé vědění je účastí na pravdě. „Pravdování“ je angažovanou součinností a edukační tvorbou. Svět je domovem přírodninám i člověku a překážky ve světě pramení z pokažené harmonie. Sama Komenského filosofie je morálkou.¹⁸

Podle Komenského by svět jako škola měl vést člověka k transcendentnímu životu a k míření nad sebe.¹⁹ Přirozený svět je školou, kde se vyučuje a vychovává. Komenského Vševýchova (Pampaedie) se stará o to, aby se člověk svým žakovstvím nemínil. Od mala by měl žáček hledět a vyslyšet (chovat se podle toho), jak k němu promlouvá příroda, měl by se z ní učít dobrému a odporovat zlému, jak to předvádí Bůh a Boží tvorové.²⁰ Dospělý člověk nebo stařec by neměl zapomínat na své bytostné povolání, které je artikulováno vším, s čím se setkává.²¹ Komenský doluje svá didaktická pravidla ne ze zkušenosti lidského učitele, ale z přirozenosti skutečnosti. Umění umělého vyučování má spět za spiritualitou Božího světa. Mělo by být řízeno způsobem otevírajícím cestu k univerzalitě (zahrnutí veškerenstva). Didaktika je velkou paralelou přírody s uměním, která vede k vynálezu umění všech umění. Umění vychovatelské má čerpat nikoli z pouhé empirie, ale z prazákladu věcí.²²

---

¹² *Ibid.*, s. 18.

¹³ *Ibid.*, s. 20.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, s. 22.

¹⁶ *Ibid.*, s. 24.

¹⁷ *Ibid.*, s. 50.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*, s. 51.

²⁰ *Ibid.*, s. 52.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

Pansofie (Všemoudrost, První škola pravé moudrosti lidské) by měla čerpat ze světa a z přírody, z Písma svatého a ze školy lidského nitra, jíž je svědomí.²³ Lidská aktivita má dovést lidstvo k historicky dohledné dokonalosti.²⁴

Stejně jako každá bytost se vztahuje k okolí a sousedům stále dál až nejvýš, tak i pravá moudrost poukazuje nad sebe.²⁵ Moudrost sama (Pansofie) je školou. Je třeba vybudovat pansofické vědění, které vnímavým žákům předvede celkovost světa.²⁶ Nemělo by jít o vytvoření hromad vědomostí podle stavu jednotlivých disciplín. Hromada rozkouskovaných poznatků zůstane vždy fragmentární.²⁷

Komenskému nejde jen o znalost, ale hlavně o moudrost. Jde o redukci vyjímající nejdůležitější, božské, nejlepší. V učivu by nemělo jít o souřadné poznatky, ale o nadřazené a podřazené hodnoty. Jejich užitek by měl být životně závažný pro mravní sféru, životní rozhodování a naplnění životního úkolu.²⁸

Výchova a vzdělávání by podle Komenského měly být vztahováním se k nejvyššímu účelu. Mělo by jít o umění s absolutním smyslem a s absolutním řádem.²⁹ Idea všelidské školy je podle Komenského ideou světové školy a ideou Božího světa.³⁰

Nejvlastnější přirozeností nenásilné výchovy se člověk teprve stává lidským. I ve Starém zákoně najdeme myšlenku světa jako školy.³¹ Bůh je pánem hlubokého poznání, vážícím lidské skutky. Ve Starém zákoně nenalezneme zmínku o posmrtném soudu, ale nalezneme v něm neustále přítomné zvažování a poučování.³² Komenský chce otevřít bránu poznání veškeré populaci, usiluje tedy o vševýchovu.³³

Aplikace filosofie naděje Gabriela Marcela na výchovu

V knize *K filosofii naděje* se zabývá Gabriel Marcel vymezením rozdílů mezi povahou pojmů věrnost a přítomnost. Věrnost je především ontologická, ale může být třeba i umělecká. Věrnost prodlužuje trvání přítomnosti a má konsekvence ve vztazích mezi živými a mrtvými.³⁴ Věrnost je tvůrčí.³⁵ Podle Gabriela Marcela je dialektika tvůrčí věrnosti zároveň dialektikou naděje.³⁶ Naproti tomu Přítomnost nelze vymezit a je tajemstvím.³⁷ Lze rozlišit smrt, která je důkazem přítomnosti, nebo která je definována biologickými termíny.³⁸

---

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*, s. 53.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*, s. 54.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*, s. 57.

³⁴ MARCEL, Gabriel. *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 31.

³⁵ *Ibid.*, s. 33.

³⁶ *Ibid.*, s. 34.

³⁷ *Ibid.*, s. 31.

³⁸ *Ibid.*, s. 32.

Přítomnost je v úzkém vztahu k pojmu otevřenosti.³⁹ Pro jinou bytost jsme přítomností a předmětem.⁴⁰

Gabriel Marcel rozlišuje rozdíly mezi duší přítomnou a otevřenou.⁴¹ Marcel také píše o egocentrické topografii osoby, v níž jde jakoby o lastury okolo nás. Může dojít k setkání, které tuto lasturu jakoby proboří.⁴² Fakt svatosti je podle Gabriela Marcela realizovatelný jen v některých bytostech. Úvahy o faktu svatosti mají nesmírnou spekulativní hodnotu a také mohou sloužit jako úvod do ontologie.⁴³ Když uvažujeme o osobnosti dobrého učitele, můžeme použít výše uvedené myšlenky. Zajímavá je také Marcelova myšlenka o konfrontaci světla s duší uzavřenou. Může dojít k zaujetí takové duše sebou samou nebo může být duše zaujata určitým jiným způsobem.⁴⁴ Gabriel Marcel rozlišuje také bytost zakalenou a průzračnou. Zakalená bytost má v sobě zábrany a fixace.⁴⁵

V lůně takové fixace je křeč a pokleslá vůle.⁴⁶ Zakalená duše se také vyznačuje neurčitým neklidem, v němž je jádro pesimismu ve strachu člověka ve směřování ke konečnosti, směřování člověka skrze smrt. Pesimismus a uzavřenost mají podle Marcela tytéž kořeny. U konkrétního člověka můžeme rozlišit míru způsobilosti k naději. Otevřená duše je nejoddanější, nejodevzdanější, je chráněna před zoufalstvím a sebevraždou, nepatří sama sobě, může tvořit.⁴⁷ Uvedené myšlenky směřují k základům křesťanství, i když jejich pojmy na křesťanství nejsou závislé a nepředpokládají ho. Tajemství může být zkušenostní nebo zjevené. Nadpřirozený život musí mít záchytné body a křesťanská stvořená přirozenost má svůj význam. Poznání ontologického tajemství je pro Marcela trestí vší metafyziky. Je dosažitelné i pro nenáboženskou duši a je vyšším druhem lidské zkušenosti.⁴⁸

Marcelův nástin fenomenologie a metafyziky naděje

Podle Gabriela Marcela je základní zkušeností víry „věřím“ a základní zkušeností naděje „doufám“. Naděje se podle něj musíme dotknout ve stavu jejího největšího napětí a naplnění. Marcel klade otázku, zda doufat je totéž, co přát si.⁴⁹ K doufání dochází z důvodů vnějších ve vztahu k mému bytí. Při tom dochází k rozpočítávání vlastních vyhlídek. Když toužím vystoupit z temnot nemoci, odloučení, vyhnanství, poroby, doufání je součástí typu situace. Naděje spadá do zkoušky a představuje skutečnou odpověď bytí. Metafora temnot není podle Marcela náhodná, znamená vlastně zbavení světla, po kterém toužím. Zkouška má podobu zajetí a utrpení.⁵⁰ Zajátý je vržen a nátlakem zapojen do omezujícího způsobu života. Dochází k omezení v prožitku životní plnosti citové nebo myšlenkové. Jedním z příkladů tohoto stavu je neplodnost umělce, spisovatele. Bývá žádoucí, aby došlo k uvědomění

---

³⁹ *Ibid.*, s. 34.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 35.

⁴¹ *Ibid.*, s. 36.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, s. 37.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, s. 38.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*, s. 41.

⁴⁹ MARCEL, Gabriel. *Nástin fenomenologie a metafyziky naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 87.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 88.

a znovunalezení ztracené integrity. Ztracená milovaná bytost může být skutečnější a zřetelnější než bytost žijící v tomto světě.⁵¹

I netragické situace mohou být plodnou a probouzející půdou, příkladem je těhotná žena. Zajímavé je až básnické vyjádření Gabriela Marcela, že duše se obrací k světlu, které se má teprve zrodit. Lidská existence, permanentně ohrožená degradací a neschopností naděje, se jeví jako zajetí.⁵² Podle Marcela si u naděje máme klást otázky: O jakou naději jde a co je jejím předmětem? Naděje transcenduje předměty, k nimž se obrací. Je rozdíl v odstínu mezi doufám a doufám, že, nebo věřím a věřím, že... Tyto rozdíly v odstínu jsou hybnou pákou celé náboženské filosofie. Subjekt onoho doufání spočívá v naději, v jistotě, v pochybnosti.⁵³ Nejde nám o dosažení jistoty z důvodu naivity, neinformovanosti nebo nedostatku kritického myšlení. Když řeknu, že jsem si jist nebo pochybuji, je v tom výzva provokativnosti. Zatímco doufání je bez výzvy provokativnosti. Doufání není orientováno stejným směrem, neobrací se k partnerovi, ani proti němu.⁵⁴

Mezi nadějí a optimismem spočívá rozdíl v tom, optimismus je pevné přesvědčení, že věci se musí „urovnat“. Tím se myslí potíže, konflikt, rozpor. Optimista je bytostným řečníkem. Optimismus je citový, s racionálními ambicemi, s empirickou úvahou s metafyzickými argumenty, s teologickými argumenty.⁵⁵ Hluboký optimismus se opírá o zkušenost nahlíženou z dostatečného odstupu, o zkušenost neuchopenou v tom nejvnitřnějším, generalizuje závěry. Pesimismus i hluboký optimismus je přísně vázán k já. Pesimismus je rovněž řečnický a je symetrický k optimismu, je optimismem naruby.⁵⁶

Optimismus je podle Marcela neoddělitelný od matné víry. Doufání a naděje je možno chápat jako zapojení do určitého neracionálního a nevztahového procesu, který je složkou naděje, je tajemstvím, ne problémem. Naděje je těžké si představit, taková snaha může působit jako domýšlivost. Doufat neznamená vlastnit tajemství a úrdek Boží. Opravdová naděje je pokorná, nesmělá a cudná.⁵⁷

Zdá se, že pokora, stud a cudnost, nechtějí být redukovány a nechtějí vydat tajemství rozumářskému myšlení. Podle Marcela jsou chyby v aplikaci naturalistického hlediska na naději (pak by byla naděje jako reakce organismu), je chybou vitalisticky redukovat naději a upírat naději specifickou povahu. Duše se podle Marcelova názoru může dostat do stavu ospalosti paralyzujícího jakoukoliv její reakci. Naděje dokáže přežít takřka totální zkázu organismu.⁵⁸

Fyzická představa naděje je absurdností a protimluvem. Naděje je samotným principem ducha. Naděje se nedá osvětlit z psychologických principů. Naděje je v pravém slova smyslu tam, kde hrozí pokušení beznaděje.⁵⁹

---

⁵¹ *Ibid.*, s. 89.

⁵² *Ibid.*, s. 90.

⁵³ *Ibid.*, s. 91.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 92.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 92–93.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 93.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 94.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 95.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 96.

S nadějí není slučitelný pocit námahy. Zoufání a Beznaděj je podle Marcela kapitulace před osudem, jde o zoufání a beznaděj, jimiž člověk vyslovuje svůj vlastní ortel.⁶⁰ Naděje spolurozhoduje, zda se člověk uzdraví nebo neuzdraví. Kapitulovat před ordelem osudu, znamená rozložit se, přestat být sebou samým, být fascinován vlastní zkázou.⁶¹ Naděje umožňuje uchování vlastní integrity.⁶² Ve vůli zůstat sám sebou je nejenom síla a velikost naděje, ale také stoicismu.⁶³

Naděje je mnohem více než pouhé přijetí, není strnutím, křečí (spojenými se strachem a netrpělivostí), je pozitivním ne-přijetím. Trpělivost s ne-přijetím nás nadějí nesmírně přibližují.⁶⁴ K pochopení naděje lze mimo jiné dospět pomocí reakce na trvání (na konečnost), pomocí soustředění nebo nesoustředění k sobě. Gabriel Marcel také upozorňuje na tajnou příbuznost mezi nadějí a uvolněním. Nedospělé já se musí vychovávat, aby nepodlehlo křeči, aby se předčasně neemancipovalo, aby bylo trpělivé k sobě i k druhému.⁶⁵

Radikálním opakem trpělivosti je zoufání nad druhým. Beznaděj říká „neuzdravím se“, „nespatřím konec svého zajetí“. Když doufám, jako bych s událostí a s tím, v co mě proměnila, navázal určitý kontakt, důvěrný vztah. Mohu si „ochočit“ podmínky, které by se jinak mohly proměnit ve fatum. Trpělivost zahrnuje shovívavost, odevzdanost, předpokládá úctu k času, není lhotejností a může působit na proměnu druhého jako křesťanská láska. Trpělivost může také degradovat, proměnit se ve slabost a povolnost. V takovém případě jde o zradu křesťanské lásky. Degradovat může i naděje, když se blíží čistě diváckému postoji člověka.⁶⁶ Podle Marcela je potřebná trpělivost před osobou a situací. Beznaděj se podle něj podobá uhranutí. Beznaděj také podle Marcela plodí z lidských bytostí somnambulní zjev.⁶⁷

Podle Gabriela Marcela se naděje neobrací k tomu, co je ve mně, ale obrací se k tomu, co je od mého působení odlišné. Jinde Marcel píše o naději jako o schopnosti fluidifikace. Naděje i beznaděje může být anticipací, ale beznaděje v sobě nese akt zhouby na podstatě života.⁶⁸ Předjímání budoucnosti, když mě vyhlídka rozradostňuje, rozesmutňuje a zneklidňuje, v tomto předjímání jde o shrabování výtěžku předem. Reflexní analýza je založena na myšlence komunikace mezi bezprostředním, předjímaným a vzpomínaným.⁶⁹

V naději nejde také o triangulaci nebo lokalizaci, jde o to, co může platit globálně. Verva a zápal naděje rozpouští a proměňuje, co by každým okamžikem bránilo žít.⁷⁰ Optimismus nelze směřovat s nadějí, ani přirozený optimismus, ani teoretický optimismus, které jsou projevem dokonale fungujícího organismu nebo egoistickou snahou šetřit sebe sama.⁷¹ Tím je podroben velké kritice pojem vitality. Naděje před námi vystupuje jako zmagnetizovaná láskou a obrazy lásky. V naději jsou obsaženy pochybnosti o hodnotě víry,

---

⁶⁰ *Ibid.*, s. 96–97.

⁶¹ *Ibid.*, s. 97.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*, s. 98.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 98–99.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 99.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 100–101.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 101.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 103.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, s. 104.

⁷¹ *Ibid.*, s. 105.

jde o to, zda víra neobsahuje iluzi, nebo zda ve víře přání či obavy nepožadujeme za skutečnost.⁷² Je potřeba se ptát, za jakých podmínek můžeme naději obhájit a přiznat jí hodnotu.⁷³ Není totéž „doufat“ a „doufat v něco“. Naděje se může blížit pouhému ustrnutí i fascinovanému utkvění na určité představě, naděje může přesáhnout fantazii. Proti naději existuje pokušení beznaděje.⁷⁴

Existuje tajný svazek mezi nadějí a svobodou, obě vyžadují akt svrchované soudnosti.⁷⁵ Naděje může být svázána s metodou přesahování. Uzdravení není totožné se spásou. Díky naději věřící na cestě k transcenci nenaráží na nepřekonatelné překážky. Naděje může být stavěná podmíněčně nebo nepodmíněně.⁷⁶

Opěrný ontologický bod naděje je v tom, co je absolutní a neoddělitelné od víry.⁷⁷ Vzpruhou absolutní naděje je jakási odpověď člověka nekonečné bytosti, které člověk vše dluží a nemůže jí klást podmínky. Jde přitom o sebepokoření před absolutním Ty, které mi dalo vystoupit z nicoty. Jde o bytost, vůči níž beznaděj je možnou zradou, sebeztracením. Při tom se narazí z lidského hlediska na obtíže. Na troskách omezené lidské naděje může zůstat naděje nepřemožitelná.⁷⁸

Bylo by slovním žonglérstvím, kdybychom tvrdili, že nás Bůh nechá v beznaději, kterou zakazuje.⁷⁹ Neznáme míry svých sil, ani poslední úmysly Boží. Naděje je za hranicemi relativního i v hranicích relativního. Povznesení se nad možné zklamání je metafyzická zrada odshora. Schovám-li se do absolutní naděje, své problémy neřeším, ale obcházím.⁸⁰

Když si vlastenec přizná právo věřit ve smrt své země, dopouští se zrady.⁸¹ Zoufat v takovém případě, znamená odpadnout. Doufám-li v osvobození, připravuji ho. Ale naděje nemá kauzální účinnost. V naději a beznaději tkví pouto náboženské podstaty k dění. Marcel klade otázku, zda lze naději chápat jako pud sebezáchovy, jako druh organické závislosti na sobě, jako úctu k sobě nebo jako povzbuzení lásky k sobě v jiné bytosti.⁸²

Duchovní řád je tajemný tomu, kdo si v něm uvědomuje svoji účast.⁸³ Milovat nějakou bytost znamená něco od ní očekávat a nemilovat ji znamená neočekávat od ní nic. Naděje jako známka všeho duchovního života, je tam, kde existuje tajemná komunikace mezi dávajícím a přijímajícím.⁸⁴ Možnost naděje bychom neměli vylučovat nikde, leda že máme co do činění se slepým pudem.⁸⁵ Stoická kritika naděje rozlišuje, co na mně závisí a co na mně nezávisí. Gabriel Marcel soudí, že svobodně jednat znamená přinášet něco nového. A něco chtít, neznamená držet se jenom poznání. Naděje je tichá, cudná, nezrušitelně nesmlá

---

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*, s. 106.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*, s. 107.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*, s. 108.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*, s. 109.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*, s. 110.

⁸² *Ibid.*, s. 110–111.

⁸³ *Ibid.*, s. 111.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.*, s. 1112.

(spojuje v jeden celek vše dosud zjištěné), naděje v sobě obsahuje tajemství. Oproti tomu pýcha je vyzývavá.⁸⁶

Naděje je jistota duší nezrezivělých životem, v kontrastu proti ní je pevná půda poznání a zkušenosti. Naděje je pružinou zkušenosti, která se teprve tvoří.⁸⁷ Vynálezce, výzkumník a doufající člověk věří, že se najde cesta.⁸⁸ Čas plyne a přináší něco nového, zatímco hotové a nepohyblivé pravdy vzbuzují beznaděj.⁸⁹ Naděje přináší průnik časem a je prorocké povahy, nevidí, co bude, ale jako by čerpala z vize. Čas je mimo jiné také oddělováním, odlučováním se „já“ od sebe samého. Naopak naděje spojuje, znovu slučuje, usmíruje, jako paměť budoucího.⁹⁰ Je však naděje něčím jiným než iluzí?⁹¹

Moudrost není dogmatický empirismus, který v sobě má sterilizující účinky.⁹² Odmítání rizika činí ten, kdo se chce vyhnout zklamání a jde o odmítnutí rizika jen zdánlivé. Kdo ve jménu rozumu popírá naději, ten většinou uhýbá před rizikem. Ale zklamání nemůžeme předjímat. Zklamaný se cítí, jako by byla zneužita jeho důvěra, avšak zůstává otázka kým a čím?⁹³ Když chce zklamaná duše spoutat realitu, dopouští se domýšlivosti a opovázlivosti, která je naději cizí.⁹⁴ Ke vztahu doufání patří vznešenost a zvláštnost. Naděje také samozřejmě není fascinací obrovských mas vůdcem. Stoicismus a spinozismus naději upírají metafyzickou hodnotu.⁹⁵ Odsouzení naděje je také odsouzením lásky.⁹⁶ Pravdivé i falešné naděje na mně závisí i nezávisí.⁹⁷ Naděje je ctností. Důvod k naději je nesmysl.⁹⁸

Další myšlenky o výchově (pedagogice) a naději

Setkal jsem se s názory učitele, který vystudoval pedagogickou fakultu, několik desetiletí učí a přitom zastává názor, že když jeho žáci něco vykonají dobře, že je to samozřejmost a v takovém případě je nechválí. On je pouze kritizuje, když se jim nedaří, případně jim dává špatné známky nebo je vyhazuje ze školy. Prý je tím (dodávám, že sociálně darwinisticky) připravuje na drsnou realitu života. V pedagogické literatuře jsem se setkal s názorem, že tento druh výchovy je snad úplně nejrizikovější.

Děti a mladí lidé potřebují, ať jsou sami jakkoli problémoví, potřebují cítit učitelovu lásku, nebo dobrý vztah. K tomu je třeba, aby učitel učil podle nějakých ideálů, vysokých hodnot, aby se jeho edukace nestávala pouhou strojovou drezúrou. Když se zmiňujeme o potřebě učitelovy lásky, mohou nás pozitivně inspirovat např. Komenského myšlenky o vzestupu a transcendenci duší učitele i žáků nebo myšlenky Gabriela Marcela o úzké

⁸⁶ *Ibid.*, s. 112–113.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 113.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 114.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 114–115.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 116.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*, s. 117.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.*, s. 118.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 120.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 121.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 126.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 129.

souvislosti naděje, svobody a lásky. Podle toho učitel, který má své žáky přece jenom rád, může mít i naději, že žáci se začnou chovat lépe, nebo že zlepší své studijní výkony.

K tomu, aby učitel měl dobré vzdělávací výsledky, aby měl se žáky dobrý vztah, nestačí naděje s láskou a svobodou. Je třeba například, aby učitel ovládal školní sociální dovednosti, jako jsou:

- a) Sociální interakce mezi učitelem a dítětem.
- b) Aby nedocházelo ke zbytečnému prosazování statusu učitele.
- c) Aby vyučovací hodina byla jako společenské setkání.
- d) Aby byly respektovány sociální role (co se týče konfliktu, vzoru a nápodoby rolí).
- e) Aby byly vytvořeny optimální vzorce sociálních vztahů ve třídě.
- f) Aby byly rozvíjeny kvalitní sociální dovednosti ve třídě.

Pro rozvoj hodnot a morální vývoj (jako je vznik hodnotových soustav, role učitele, specifické morální problémy, výchova k morálnímu jednání a další) mohou Paloušovy, Komenského a Marcelovy ideály naděje povznášet jak učitele, tak žáky. Specifickým tématem je jáství a sebepojetí (které může být chápáno podle Rogerse, Eriksona nebo jiných psychologů). Toto téma má blízko například k Marcelovu pojetí ega jako vrstevnatého utvoření lastury, které naděje může prolamovat.

Další inspirace Paloušovy, Komenského nebo Marcelovy v myšlení o naději může čtenář tohoto textu postřehnout také sám, je jich více.

SEZNAM LITERATURY

MARCEL, Gabriel. *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971.

MARCEL, Gabriel. *Nástin fenomenologie a metafyziky naděje*. Praha: Vyšehrad, 1971.

PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25615-5.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-75-5.

Doporučené tituly:

BENDLOVÁ, Peluška. *Gabriel Marcel*. Praha: Filosofia, 1993. ISBN 80-7007-048-X.

JASPERS, Karl. *Atomová bomba a budoucnost lidstva*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2626-2.

JASPERS, Karl. *Duchovní situace doby*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1646-1.

JASPERS, Karl. *Filosofická víra*. Praha: ISE, 1994. ISBN 80-85241-77-3.

JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-220-2.

JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-335-3.

JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-05-4.

MARCEL, Gabriel. *Přítomnost a nesmrtelnost*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0701-4.

MARCEL, Gabriel. *Od názoru k víře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-531-3.

PALOUŠ, Radim. *Ars Docendi*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0855-3.

PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PALOUŠ, Radim. *Heretická škola*. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-302-5.

PALOUŠ, Radim. *Totalismus a holismus*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-281-8.

PALOUŠ, Radim, PRÁZNÝ, Aleš. *Odpovědnost*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2083-1.

PALOUŠ, Radim, SVOBODOVÁ, Zuzana. *Homo educandus*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1901-9.

PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-756-5.

PELCOVÁ, Naděžda, SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Praha, Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2636-9.

(Mgr. Pavel Šlégr je doktorandem oboru Filosofie na UK PedF. Publicista a spisovatel, pracoval jako knihovník v Národní knihovně ČR.)